

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

«Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1949 ΕΩΣ ΤΟ 1974»

ΒΟΛΟΣ, 3-4 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1999

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ:

Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Κική Καυκούλα*

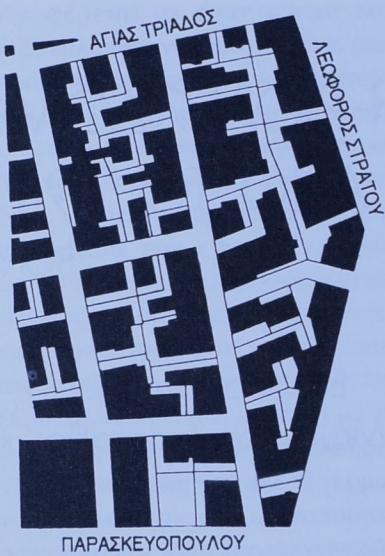
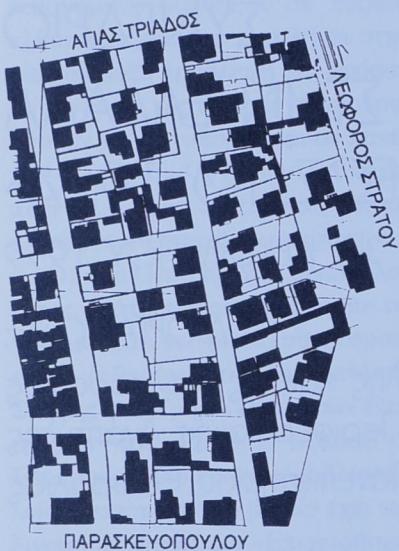
Το συνέδριο προσέφερε μια καλή ευκαιρία για να αναγνωριστούν, να προσδιοριστούν και να εκτιμηθούν όψεις της νεοελληνικής πολεοδομικής πραγματικότητας κατά το χρονικό διάστημα ανάμεσα στο τέλος του εμφυλίου πολέμου και το τέλος της χούντας. Και μόνο ο καθορισμός των ορίων της περιόδου υπαινίσσεται πολλά για τις ισχυρές εξαρτήσεις της πολεοδομίας από την πολιτική άλλωστε η σύνδεση αυτή έχει γίνει κατ' επανάληψην από κριτικούς της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, οι οποίοι επιπλέον ελεεινολογούν τη μεταπολεμική εξέλιξη των αστικών μας κέντρων. Το συνέδριο επιβεβαίωσε αυτή την τοποθέτηση, εμβαθύνοντας στην κατανόηση της διαδικασίας των αλλαγών στο κρίσιμο αυτό τέταρτο του αιώνα.

Ως χώρος του συνεδρίου επιλέχθηκε ο Βόλος, μια πόλη αντιπροσωπευτική της μεταπολεμικής ιδεολογίας της αστικής ανάπτυξης, αφού ανοικοδομήθηκε ραγδαία μετά το σεισμό του 1956. Η συνάντηση ωστόσο φιλοξενήθηκε σε κτήριο

που αποτελεί ζωντανό παράδειγμα για τον «άλλο δρόμο» στο χειρισμό του χώρου της πόλης: ήταν μια πολύ ευχάριστη εμπειρία οι συνεδρίες σε πρώην βιομηχανικό κτίσμα, το οποίο έχει αποκατασταθεί και μετατραπεί για να στεγάσει το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας.

Μεγάλο τμήμα των εργασιών αφιερώθηκε, όπως θα ανέμενε κανείς, στις αποκλίνουσες διαδρομές της πολεοδομικής θεωρίας και πρακτικής στην Ελλάδα, και κυρίως στο πρώτο από τα δύο. Οι ομιλητές αναφέρθηκαν επανειλημμένα στις απόπειρες να συγκροτηθεί η θεωρητική και οργανωτική βάση της πολεοδομίας, σε μια εν γένει «διαμορφωτική» περίοδο για το αντικείμενο στην Ευρώπη. Όπως και σε άλλες χώρες, για τη συγκρότηση αυτής της επιστημονικής περιοχής υπήρξαν συνεισφορές από πολλές κατευθύνσεις, δηλαδή την αρχιτεκτονική παιδεία, την εκπόνηση ρυθμιστικών σχεδίων, τη σύσταση κρατικών μηχανισμών σχεδιασμού και ελέγχου κ.ά. Ωστόσο, σε πλήρη αντίθεση με τις εξελίξεις στην Ευρώπη αλλά σε

* Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμοέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ.



Οι αλλαγές στον αστικό χώρο της Θεσσαλονίκης στην περίοδο που εξετάζεται:

- Tοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής κατοικίας μικροαστικών και μεσοαστικών στρωμάτων, που εκτεινόταν ανατολικά των ιστορικού κέντρου, στη δεκαετία του 1950.
- Η ίδια έκταση σήμερα, με οικοδομές που χτίστηκαν ως επί το πλείστον μέχρι το 1970.
- Παλαιότερη κατοικία από τις ελάχιστες διασωζόμενες στην ευρύτερη περιοχή.
- Σημερινή όψη του δρόμου.

αρμονία με τις πολλαπλές συνιστώσες του ελληνικού μεταπολεμικού αιδεξόδου, ο επιστημονικός λόγος για την πολεοδομία παρέμεινε μετέωρος και αναποτελεσματικός.

Ειδικότερα εξετάστηκαν: οι σπουδές της πολεοδομίας στις δεκαετίες του '50 και του '60, οι οποίες ανταποκρίνονταν στο ευρύτερο αίτημα για χωρικό προγραμματισμό, διατυπωμένο στα αρχιτεκτονικά συνέδρια, στον τεχνικό τύπο κ.α. (Γ. Σαρηγιάννης)· το πολλά υποσχόμενο Υφυπουργείο Ανοικοδομήσεως,

αμέσως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, υπό τον Κ. Δοξιάδη, και η άδοξη κατάργησή του μετά τη λήξη του εμφυλίου, σε εποχή, κατά την έκφραση του Πουλαντζά, «έπτακτου καθεστώτος, κρίσης ηγεμονίας και ανάμειξης ξένων αποστολών» (Π. Δελλαδέτσιμας)· ο όρος του Υπουργείου Συντονισμού (Π. Λουκάκης)· η εξέλιξη της διάρθρωσης του Υπουργείου Δημοσίων Έργων (Λ. Δρακάκη και Ε. Σταματίου)· το αναπτυξιακό πλέγμα του ευρύτερου ελλαδικού χώρου στη δεκαετία του 1960 (Ι. Τριανταφύλλιδης)· τέλος, η πολεοδομία και η χωροταξία στη δεκαετία του 1960 (Ν. Παπαμίχος και Β. Χαστάγλου) και οι απαρχές της διαμόρφωσης των εννοιών αυτών πριν από τον πόλεμο (Ε. Καλαφάτη).

Οι αιτίες για το δυσανάλογα πενιχρό αποτέλεσμα ενός πρωτοφανούς πλούτου πολεοδομικών σχεδίων, κυρίως ρυθμιστικών, αναζητήθηκαν στα στοιχεία που συνιστούν την «ελληνική ιδιαιτερότητα», αν και ο όρος αυτός δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους ομιλητές. Στη μεταπολεμική Ευρώπη, με πλήρη λαϊκή στήριξη, τα πολεοδομικά εργαλεία της ανασυγκρότησης καθορίστηκαν από τις βασικές επιλογές του περιορισμού των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (φορολόγηση υπεραξίας, έλεγχος χρήσεων γης, απαλλοτρίωση) και της αυξημένης κρατικής παρεμβατικότητας (Π. Δελλαδέτσιμας). Αντίθετα, στην Ελλάδα η θεωρία της πολεοδομίας, ιδεολογικά προσδιορισμένη από τη δυτική πρακτική, αδυνατεί να αναγνωρίσει τα τοπικά δεδομένα (επενδεδυμένα συμφέροντα στη μικρή έγγεια ιδιοκτησία και περιθωριακή κρατική παρέμβαση), με αποτέλεσμα η ελληνική πόλη, παραμένοντας μετέωρη «μεταξύ θεωρίας και συγκυρίας», να καθορίζεται τελικά από

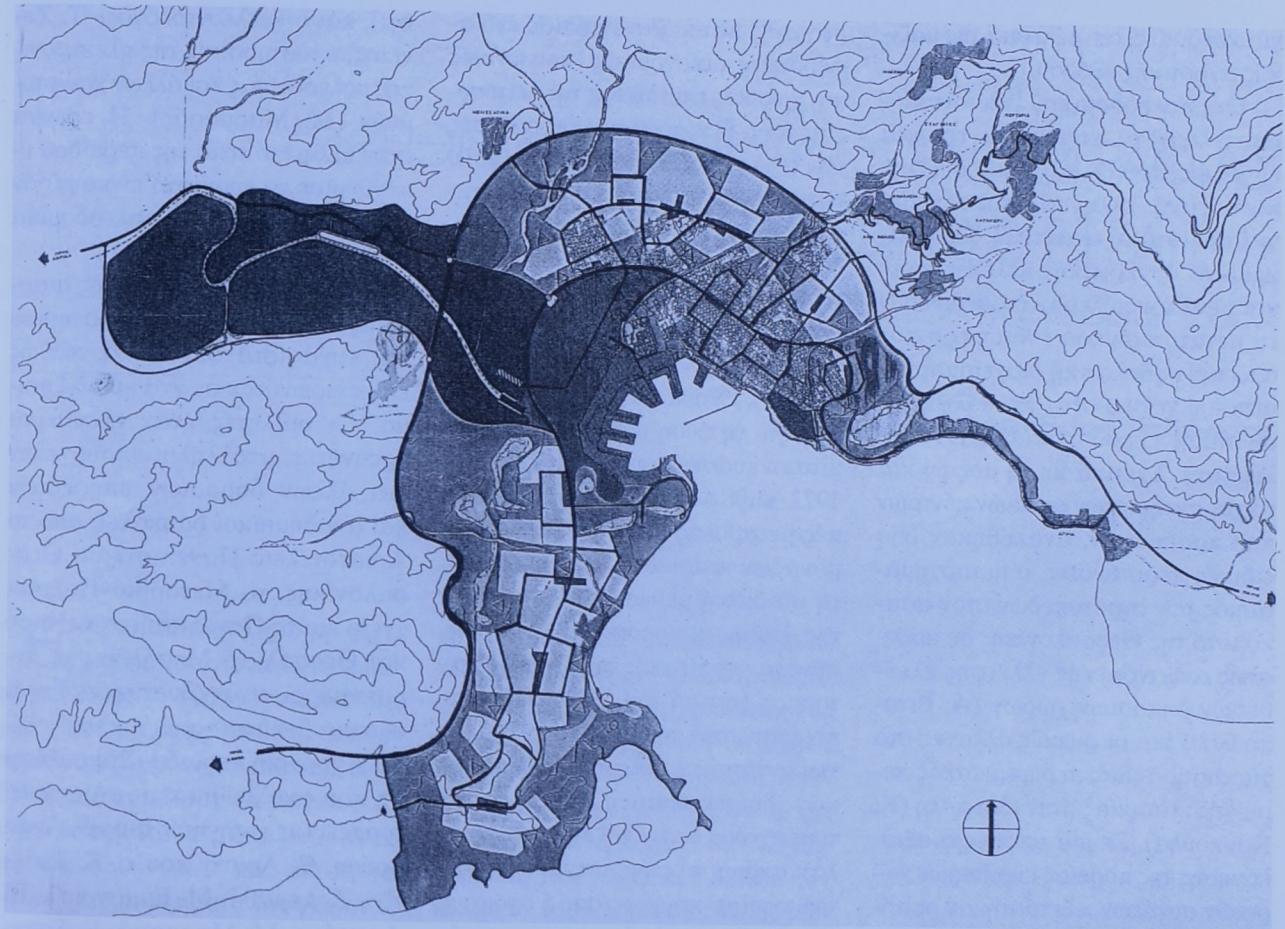
για κατοικίες, αποτέλεσμα της μαζικής αγροτικής εξόδου.

Οι πολεοδομικοί κανονισμοί αποτελούν τα κυριότερα τεχνικά εργαλεία που θα υλοποιήσουν την καινοφανή ελληνική προσέγγιση για την αστική ανάπτυξη. Ως αντικείμενα συγκριτικής μελέτης, πριν και μετά τον πόλεμο, αποδεικνύουν τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την ορθολογική διαχείριση του αστικού χώρου στην υπόθαλψη της ιδιωτικής κερδοσκοπίας (Α. Γερόλυμπου). Σχετικά με τη μορφή και το χαρακτήρα των αστικών κέντρων που προέκυψαν, αναλύθηκαν δύο ειδικές περιπτώσεις, ο μετασχηματισμός των στρατοπέδων στον αστικό ιστό της Θεσσαλονίκης σε καθεστώς αυξανόμενης έλλειψης ελεύθερων δημόσιων χώρων (Α. Βιτοπούλου) και οι ωιζικές αλλαγές στο χαρακτήρα μιας περιφερειακής περιοχής κατοικίας στην ίδια πόλη (Κ. Καυκούλα). Σε μια απόπειρα αξιολόγησης της πορείας ευρύτερων χωρικών συνόλων, εξετάστηκαν οι πόλεις και οι αγροτικοί οικισμοί της Θράκης, οι οποίοι εξελίχθηκαν με απουσία προγραμματικών χωροταξικών επιλογών (Κ. Λαλένης). Τέλος, οι επεμβάσεις στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα, καθώς κινήθηκαν εξω από την πεπατημένη της «ανοικοδόμησης» με πολύ ευνοϊκό αντίκτυπο (Γ. Ντέλλας). Άλλες μονογραφίες πόλεων, ή τομεακές αναλύσεις (π.χ. της κοινωνικής σύνθεσης των αστών κατοίκων, της ύπαρξης ή όχι στεγανών στο χώρο της πόλης, της αλλαγής των τρόπων ζωής σε συνδυασμό με τα νέα μορφολογικά στερεότυπα της κατοικίας κτλ.) δεν εμφανίστηκαν, υποδεικνύοντας ίσως κενά στη σχετική έρευνα για την περίοδο αυτή.

Η εξέταση των μηχανισμών πα-

ραγωγής κατοικίας εντόπισε ενδιαφέρουσες οικονομικές, κοινωνικές και χωρικές επιπτώσεις της λειτουργίας τους. Η καταρραφή της αύξησης των αξιών γης, αστικής και μη (πολύ υψηλότερης από αυτή των διαμερισμάτων), σε προσάστια της πρωτεύουσας επιβεβαίωσε την εμπειρική εικόνα του χρηματιστηρίου των αξιών γης, σε άμεση σχέση με το κοινωνικό γόνητρο των προαστίων (Α. Σιόλας, Δ. Στάμου). Εντυπωσιακά ήταν τα στοιχεία για τη φύση των κατοικιών που κατασκευάστηκαν μεταξύ 1951 και 1972, καθώς αποκάλυψαν ουσιαστικές μεταβολές στην τυπολογία των μονάδων κατοικίας: μεταξύ άλλων, τη σταδιακή μείωση του ποσοστού της λαϊκής μικροοικοδόμησης στο σύνολο της εθνικής παραγωγής κατοικίας (η τιμή του 1951 μειώνεται περίπου κατά το ήμισυ το 1972) και την αντίστοιχη αύξηση των εμπορικών διαμερισμάτων (το ποσοστό τους σχεδόν διπλασιάζεται στο σύνολο): ακόμη, τη συντριπτική υπεροχή των υψηλών κτηρίων (από 5 ορόφους και άνω) στο σύνολο της εμπορικής παραγωγής ήδη από το 1972 (Δ. Εμμανουηλή). Η ανακοίνωση αυτή υπέδειξε πιθανές περιοχές για μελλοντικές ειδικότερες έρευνες.

Το πιο «αρχιτεκτονικό» τμήμα του συνεδρίου υπενθύμισε ότι η μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική, αν και με πενιχρά οικονομικά μέσα, μπορούσε να συναγωνίζεται τη διεθνή πρωτοπορία: ως παραδειγμα αναφέρθηκαν τα κτήρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης που χτίστηκαν στις δεκαετίες του '50 και του '60 (Ν. Καλογήρου). Επίσης, παρουσιάστηκε η συμβολή αρχιτεκτόνων με σημαντική παρουσία στην παραγωγή ιδεών για το χειρισμό του αστικού χώρου, όπως ο Κ. Δοξιάδης, με τις προοπτικές του να αξιοποιήσει τη γνώση της αρχαίας ελληνικής πόλης σε νέους οικισμούς (Π. Τουρνικιώ-



τη δεύτερη και «η ανάπτυξη του χώρου (να) πραγματοποιείται μέσα στα "κενά" των νόμων και έξω από τα σχέδια που συντάσσονται σε αφθονία» (Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλου, Μ. Μαυρίδου). Η ανοικοδόμηση των ελληνικών αστικών κέντρων μετά τον πόλεμο ικανοποίησε, έτσι, έναν τριπλό στόχο: την αναθέρμανση της οικονομίας, την απόσπαση πολιτικής συναίνεσης για την πολιτική «ελίτ» και την παροχή κατοικιών με παντελή απουσία μηχανισμών κοινωνικής παροχής.

Οι παράγοντες οι οποίοι έμελλαν να διαμορφώσουν τα στοιχεία της πολιτικής που επικρατεί μέχρι σήμερα εντοπίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1950 (Δ. Οικονόμου): είναι ο κατακερματισμός της έγγειας ιδιοκτησίας και η διασπορά της στο

σύνολο των κοινωνικών στρωμάτων (παράγοντας με μακροχρόνια ιστορία, αλλά με αυξανόμενη επίδραση, πολιτική, πολεοδομική και κοινωνική, στη συνέχεια)· η πελατειακή δομή του πολιτικού συστήματος και οι αδυναμίες της διοίκησης, από τις οποίες κάποιες αντισταθμίστηκαν με «παροχές» της πολεοδομικής πολιτικής· πολιτισμικοί παράγοντες, όπως η δυσπιστία προς το κράτος και η ανοχή της παραβατικότητας (που εκδηλώνεται με την αυθαίρετη δόμηση)· τέλος, δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν κυρίως τη μεταπολεμική περίοδο είναι η στενότητα πόρων και η απόφαση να στηριχτεί η οικοδομική δραστηριότητα αποκλειστικά στο μικρό κεφάλαιο (δηλ. χωρίς κρατική ενίσχυση), σε συνδυασμό με τη διόγκωση της ζήτησης

Δεν πρόκειται για σχέδιο Νέας Πόλης της μεταπολεμικής Αγγλίας· είναι το ρυθμιστικό του Βόλου, σύμφωνα με διπλωματική εργασία στην Έδρα Πολεοδομίας της Πολυτεχνικής Σχολής Θεσσαλονίκης, με καθηρητή τον Θαλή Αργυρόπουλο. Εκπονήθηκε πιθανότατα από τη φοιτήτρια Όλγα Ηλιάδου, το 1967. (Αρχείο των Τομέα Πολεοδομίας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ)